

MARIA SZMEJA
Kraków

STAN DOTYCHCZASOWYCH BADAŃ SOCJOLOGICZNYCH NAD SPOŁECZNOŚCIĄ OPOLSZCZYZNY

Od pierwszych chwil po wyzwoleniu Opolszczyzna znalazła się w centrum zainteresowania przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych. Specyfika kulturowa oraz przemiany społeczne dokonujące się po wojnie w tym regionie sprawiły, iż zajęli się nimi nie tylko historycy i politolodzy, lecz również językoznawcy, etnografowie, socjologowie.

Jako pierwszy z socjologów przyjechał na Śląsk Opolski Stanisław Ossowski. Już w sierpniu 1945 r. rozpoczął wraz z asystentami zbieranie materiału empirycznego do socjologicznej analizy małej społeczności lokalnej tych ziem. Wybrana podopolska wieś, znana później w literaturze jako Gielczyn, została dokładnie opisana i przeanalizowana. Poza odtworzeniem wiedzy historycznej mieszkańców wsi badacze zapoznali się z występującymi tam instytucjami społecznymi, wyodrębnili typowe wzory kulturowe oraz zanotowali pierwsze reakcje na spotkanie z odmiennymi kulturowo przybyszami ze wschodnich kresów przedwojennej Polski¹. Kontynuując badania w Gielczynie, uczniowie St. Ossowskiego przyjeżdżali tam przez szereg powojennych lat. Na bazie tych doświadczeń powstały istotne dla nauki prace J. Strzeleckiego, S. Nowakowskiego, K. Żygulskiego, A. Olszewskiej². Stanowią one chyba jedyny na bieżąco sporządzany dokumentalny zapis zmian i przeobrażeń społecznych od momentu zaistnienia nowej sytuacji aż po wieloletnie jej skutki.

Inna grupa socjologów od wyzwolenia kraju związana była z Biurem Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych i Radę Naukową dla Zagadnień Ziem Odzyskanych działającymi od sierpnia 1945 r. w Krakowie. W ich ramach K. Dobrowolski, S. Golachowski, P. Rybicki pracowali nad stworzeniem optymalnego planu osadnictwa nowych grup ludności na Ziemiach Zachodnich, w tym na Opolszczyźnie. Dokonane przez nich analizy o charakterze demograficznym, kulturowym, historycznym miały pomóc Państwowemu Urzędowi Repatriacyjnemu (PUR) w podejmowaniu właściwych decyzji osiedleńczych. PUR działał na mocy dekretu PKWN od 7 X 1944 r., więc szereg decyzji zapadło przed pojawieniem się konsultantów i opracowaniem studiów nad przesiedleniami. Wcześniejsze błędy i występujące później nieścisłości wykonywania niektórych zaleceń badaczy wytworzyły w konsekwencji nieprawidłowości w życiu społecznym regionu ciągnące się latami. Prace Kazimierza Dobrowolskiego służyły zbudowaniu idealnego schematu przesiedleńczo-osadniczego. Analizując cechy kulturowe grup, tradycję i wojenne doświadczenia przewidywał konsekwencje wzajemnego zetknięcia różnych grup i ewentualne płaszczyzny konfliktów. Sugerował on, jak powinno przebiegać osadnictwo, by gru-

¹ S. Ossowski, *Zagadnienia więzi regionalnej i narodowej na Śląsku Opolskim*, Dzieła T. III, Warszawa 1967.

² A. Pasierbiński, *Obraz procesów integracyjnych społeczeństwa Śląska Opolskiego w badaniach socjologicznych 1945-1974*, Niedrukowany maszynopis — Archiwum ISL. Opole.

py przesiedlone i autochtoniczne mogły harmonijnie żyć i wzajemnie się zaakceptować³.

Z kolei Paweł Rybicki zajmował się kulturowymi skutkami zetknięcia grup osadzanych i rodzimych. Różnice kulturowe, demograficzne, historyczne, fizyczne, liczebnościowe sprawiły, iż powojenne spotkanie na Opolszczyźnie przybrało formę wielopłaszczyznowego zderzenia. Studiując odmienności P. Rybicki prognozował, jak będą wyglądały wzajemne kontakty grup, jak będzie przebiegało ich współżycie⁴.

Mówiąc o pracach poświęconych społeczeństwu Ziemi Zachodnich należy wspomnieć o bardzo cennych analizach S. Golachowskiego i H. Sukiennickiego⁵. Opublikowali oni w 1947 r. pierwszy syntetyzujący opis zjawisk społecznych występujących na Śląsku Opolskim. W polu ich zainteresowania znalazła się niemała, wybrana zbiorowość, lecz cały region wraz z wszystkimi jego problemami. Śledząc przebieg prowadzonego osadnictwa oraz sytuację społeczną grupy rodzimej i grup osadniczych starali się poznać emocje i motywy postępowania członków tych grup. Interesowały ich społeczne uwarunkowania postaw członków grup, np. odbicie w świadomości ludzi faktu weryfikacji narodowościowej, pamięć krzywd wojennych, wysiedlenie, przymusowe migracje. W oparciu o te dane interpretowali przyczyny wzajemnej niechęci grup, rodzące się antagonizmy i napięcia. Ostatecznie sformułowali szereg zaleceń dla władz regionu, by mogły one w toku nowych działań nie tylko wyeliminować napięcia, lecz nawet rozbudzić wzajemną sympatię grup.

W swych kolejnych publikacjach St. Golachowski dążył do przybliżenia szerszym kręgom ludzi specyfiki sytuacji społecznej Śląska Opolskiego. Stąd bardziej popularyzatorski charakter tych prac. Przedstawiając w nich różnicę między Ślązakami, przesiedleńcami ze wschodu i osadnikami z głębi kraju⁶ odwoływał się do różnych przeżyć historycznych, innych doświadczeń kulturowych, odmienności demograficznych.

Z kolei Z. Izdebski w pracach powstałych krótko po wojnie omawiał zasady kwalifikacji na niemiecką listę narodowościową na Śląsku, tłumacząc w ten sposób sytuację narodowościową ludności rodzimej tych ziem⁷. Podobnie jak w przytoczonych wyżej pracach St. Golachowskiego chodziło mu przede wszystkim o propagandowy wydźwięk publikacji, o uświadomienie reszcie społeczeństwa, w tym nowym przedstawicielom władzy lokalnej i państwowej, na czym polega specyfika

³ K. Dobrowolski, *Wzór dobrego osadnika*. W: *Uwagi o osadnictwie Ziemi Zachodnich*. Kraków 1945 Biuro Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych i Rada Naukowa dla Zagadnień Ziemi Odzyskanych; tenże, *Organizacja osadnictwa miejskiego na Ziemiach Odzyskanych w oparciu o samorząd gospodarczy*. II Sesja Rady Naukowej dla Zagadnień Ziemi Odzyskanych Warszawa 1964; tenże, *W sprawie zespolenia się poszczególnych grup ludności na Ziemiach Odzyskanych*. Biuro Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych. URM/245/23 maszynopis.

⁴ P. Rybicki, *Prace demograficzne i socjologiczne Ziemi Zachodnich i Północnych*. VIII Sesja Rady Naukowej TRZZ, Legnica V 1962. Zagadnienia demograficzne i socjologiczne Ziemi Zachodnich i Północnych, Warszawa 1964.

⁵ St. Golachowski, R. Sukiennicki, *Pierwszy etap osadnictwa na Śląsku Opolskim*. Katowice—Wrocław 1946.

⁶ St. Golachowski, *Współżycie ludności napływowej z miejscową na Opolszczyźnie*. „Strażnica Zachodnia” nr 7-8/1946.; tenże, *Wznowienie badań socjograficznych na Śląsku*. Maszynopis, Archiwum IS Opole 1957; tenże, *Różnice w strukturze demograficznej między ludnością miejscową a napływową w woj. opolskim*. Opole 1958; tenże, *Zagadnienia demograficzne Opolszczyzny*. Opole 1961.

⁷ Z. Izdebski, *Rewizja pojęcia narodowości. Doświadczenia opolskie*. Katowice 1947; tenże, *Niemiecka lista narodowa na Górnym Śląsku*. Katowice—Wrocław 1946.

regionu, jak delikatne i przemyślane muszą być w związku z tym decyzje administracyjne.

Obraz społeczeństwa Opolszczyzny w latach czterdziestych dopełniają refleksje R. Lutmana. Przedmiot ich stanowiła kultura ludności rodzimej Opolszczyzny, a konkretniej — polityka kulturalna, którą należy podjąć dla eliminacji występujących germanizmów przy repolonizacji ludności⁸.

Rozważania lat pięćdziesiątych nad społeczeństwem Ziemi Odzyskanych mają inny charakter. Są to już w pełni naukowe analizy, w których autorzy wykraczają poza opis i wstępną interpretację zjawisk społecznych. Pojawiają się uściślenia terminologiczne, klasyfikacja faktów, a nawet próby zbudowania pewnej teorii tworzenia się nowej społeczności. Z. Dulczewski zajmował się wprowadzając głównie północnymi terenami Ziemi Odzyskanych, lecz kwestie, które poruszał w swoich pracach, dotyczą też Śląska. Stąd zasługują tu na wspomnienie. Prowadził on rozważania nad tworzeniem się więzi społecznej, integracją migracyjną i integracją społeczną. Dostrzegał przy tym dużą rolę instytucji społecznych w tworzeniu nowej społeczności regionu⁹.

W drugiej połowie lat pięćdziesiątych, po reaktywowaniu katedr socjologii, powrócili na Opolszczyznę badacze wcześniej interesujący się tym regionem. Intensywne prace prowadzili między innymi: St. Nowakowski, A. Olszewska, S. Gola-chowski. W oparciu o wyniki badań empirycznych St. Nowakowski poszukiwał płaszczyzny teoretycznej, w której należy dokonywać analiz zachodzących na Opolszczyźnie procesów społecznych. Ostatecznie skłonił się ku uznaniu ich za formy wszelkiego typu adaptacji, traktując integrację jako wstępny jej etap. W polu jego zainteresowań znalazły się też konflikty między ludnością rodzimą i napływową. Podobnie jak socjologowie prowadzący analizy wcześniej St. Nowakowski starał się poznać źródła różnic kulturowych między grupami, określić, które z tych różnic najszybciej ulegają przełamaniu i za pomocą jakich mechanizmów to się dokonuje. Wrócił też do Gielczyna, by zanotować kolejny etap zachodzących tam zmian¹⁰.

K. Żygulski natomiast koncentrował się na problemach migracji ludności. W jego rozważaniach integracja ludności rodzimej i napływowej stanowi ostatni etap złożonego procesu migracji wyznaczonego przez takie czynniki jak: motywy migracji, drogi migranta, adaptacja w nowym środowisku, kontakty ze starym miejscem pobytu, oraz integracja lub izolacja w nowym otoczeniu¹¹. W swoich analizach dochodzi on do wniosku, iż kilkuletnie współżycie różnych grup na jednym terenie doprowadziło do ich pewnego rodzaju zżycia się i zintegrowania. Jako dowód przytacza występowanie małżeństw mieszanych, wzajemne przejmowanie wzorów kulturowych, oraz zanik niektórych elementów tradycji grupowych¹². Jednocześnie

⁸ R. Lutman, *Zadania polityki kulturalnej. Problemy kulturalne Ziemi Odzyskanych*. „Myśl Współczesna” nr 1/1947.

⁹ Z. Dulczewski, *Organizacja badań socjograficznych na Ziemiach Zachodnich*. „Przegląd Zachodni” T. 1-2/1958; tenże, *Tworzenie się nowego społeczeństwa na Ziemiach Zachodnich. Społeczne aspekty migracji na Ziemiach Zachodnich*. W: *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*. Poznań 1967.

¹⁰ St. Nowakowski, *Adaptacje i integracja ludności na Śląsku Opolskim*. Poznań 1957; tenże, *Przeobrażenia społeczne wsi opolskiej*. Poznań 1966.

¹¹ K. Żygulski, *Stara i nowa ojczyzna repatriantów*. „Przegląd Socjologiczny” T. 13, z. 1/1959; tenże, *Repatrianci na Ziemiach Zachodnich. Studium Socjologiczne*. Poznań 1962.

¹² K. Żygulski, *Małżeństwa mieszane w Opolu*. „Studia Śląskie Seria Nowa” T. 2/1950; K. Żygulski, A. Olszewska, *Małżeństwa mieszane na Śląsku Opolskim*. „Przegląd Socjologiczny” T. 13, 1959.

K. Żygulski jako pierwszy zajął się nowym i nieoczekiwanym zjawiskiem — wyjazdem Ślązaków do Niemiec. Traktował to zjawisko jako efekt błędów weryfikacji narodowościowej, spóźnionego rozbudzenia świadomości narodowej, dążności do połączenia się z rodziną¹³.

Przełom lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych obfitował w największą ilość prac poświęconych Opolszczyźnie. Dosyć dużo uwagi poświęcano współżyciu różnych grup ludzi w konkretnych środowiskach. Analizy obejmowały zżywanie się grup w dużych miastach bądź małych wioskach, w ośrodkach przemysłowych lub rolniczych. Takie monograficzne opracowania wyszły spod piór: Z. Chrzanowskiego, B. Jałowieckiego, K. Kwaśniewskiego, A. Olszewskiej, W. Markiewicza. Z. Chrzanowski obrał za przedmiot analiz procesy społeczne zachodzące w Lewinie Brzeskim — miasteczku o dużym procencie ludności przesiedlonej ze wschodu. Znając dobrze badaną społeczność starał się wykryć płaszczyzny życia, w których najszybciej zacierają się różnice między przybyszami a rodzimymi mieszkańcami. Przebieg tego procesu przedstawiał w kategoriach adaptacji do nowych i stale zmieniających się warunków społecznych. Kolejnym, oczekiwanym jego zdaniem procesem miała być integracja społeczności miasteczka. Sam dostrzegał wstępne jej oznaki we współpracy grup, wspólnym uczestnictwie w życiu politycznym i kulturalnym miasta, pojawianiu się małżeństw mieszanych¹⁴.

W tym samym czasie B. Jałowiecki przeprowadził podobną analizę lecz w środowisku wiejskim. Interesowało go to jak adaptuje się do nowego środowiska i jak integruje z nową społecznością grupa ludzi przesiedlonych ze wschodu na podopolską wieś¹⁵.

W. Markiewicz z kolei śledził losy Polaków, którzy powrócili z Francji i osiedli na Śląsku. Wchodzenie tych ludzi w nowe środowisko społeczne, nowy ustrój polityczny, ich świadomość narodowa i polityczna, stosunek do ojczyzny były głównymi zagadnieniami, które przeanalizował. Porównanie tej grupy z Polakami z kraju stanowiło podstawę jego rozważań nad kształtowaniem się narodu i świadomości narodowej po wojnie na Śląsku¹⁶.

Powrócił na warsztaty socjologów Gielczyn. Kontynuowano badania zapoczątkowane zaraz po wyzwoleniu przez St. Ossowskiego. W latach sześćdziesiątych nadal przebywali tam A. Olszewska i St. Nowakowski. A. Olszewską interesowały głównie zmiany dokonujące się we wsi pod wpływem rozwijającego się przemysłu. Kwestie adaptacji przybyszów i ludności rodzimej oraz integrację społeczności traktowała marginalnie¹⁷. Natomiast wierny zagadnieniom tworzenia się nowej społeczności na Śląsku, pozostał St. Nowakowski. Jego refleksje czynione po 20 latach współżycia grupy rodzimej i napływowej na Opolszczyźnie bogatsze są o wiadomości zgromadzone przez te lata, są bardziej spójne teoretycznie i pozbawione emocji. Widząc optymistycznie współżycie grup, tj. harmonijne stosunki, zanik

¹³ K. Żygulski, *Przyczyny wyjazdu ludności rodzimej z woj. opolskiego na Zachód*. Ref. z konferencji w IS 12 V 1958, Archiwum IS.

¹⁴ Z. Chrzanowski, *Problemy adaptacji i integracji społecznej w Lewinie Brzeskim*. Opole 1965.

¹⁵ B. Jałowiecki, *Przyczynek do badań nad procesami adaptacji i integracji repatriantów we wsi Wichrów na Opolszczyźnie*. Opole 1965. Archiwum IS.

¹⁶ W. Markiewicz, *Przeobrażenia świadomości narodowej reemigrantów z Francji*. Poznań 1966.

¹⁷ A. Olszewska, *Wieś uprzemysłowiona*. Warszawa—Wrocław—Kraków 1969; taż *Fabryka dziewiarska na wsi opolskiej*. „Przegląd Zachodni” nr 3/1958.

otwartych antagonizmów — przestrzega jednak przed zbyt pochopnym wyciąganiem wniosków o wytworzeniu się nowej społeczności regionu¹⁸. W sferze jego zainteresowań był również proces tworzenia nowego miasta co znalazło wyraz w opracowaniu książkowym¹⁹.

Inaczej na integrację ludności zapatrywali się K. Żygulski, A. Olszewska i H. Dutkiewicz. Już wcześniej przyjęli oni za wskaźnik integracji występowanie małżeństw mieszanych. Prowadzone przez nich systematycznie rejestry na przełomie lat 1950/1960 wykazały stały wzrost odsetka tych związków. Wnioskowali na podstawie tego o silnym przełamywaniu barier grupowych i zaniku uprzedzeń między nimi, co uznali — zdaniem innych za wcześniej — za etap wstępny zacierania się różnic między grupami i stapiania się ich w jedną całość²⁰. Pominęli jednak ocenę tych związków przez macierzyste grupy obu małżonków.

Omawiany okres cechowało też nasilenie badań socjologicznych o zabarwieniu etnograficzno-demograficznym. Autorzy wielu prac o ludności Opolszczyzny przyjęli za podstawę owych wywodów, utrzymywanie się bądź zanik tradycyjnych elementów kultur grupowych. Szczególnie cenne są tego typu prace K. Kwaśniewskiego, który na podstawie badań empirycznych prowadzonych w latach 1955-1965 usiłował odtworzyć mechanizmy adaptacji i integracji kulturowej, traktowanych jako procesy przystosowania i scalania różnych form kulturowych grup regionalnych²¹. Opracowania K. Kwaśniewskiego zasługują na uwagę z paru powodów. Po pierwsze, bazowały one na rozległym materiale empirycznym, zgromadzonym głównie przez autora, który poznał dobrze specyfikę regionu. Po drugie przedstawił w sposób obiektywny strukturę kultury każdej z analizowanych grup. Omawiając później utrzymywanie lub zanik zapożyczenia wzorów kulturowych, konkurencyjność grup — czynił to wg porównywalnego schematu. Po trzecie, dokonał weryfikacji niektórych wskaźników i metod pomiaru integracji uznawanych w socjologii za pewne. Po czwarte, zwrócił uwagę na ideologiczne różnice między grupami (ideologie: gospodarzy i rekompensaty krzywd) co umykało wcześniejszym badaczom. Ostatecznie podsumował swe rozważania stwierdzeniem, iż do połowy lat sześćdziesiątych nastąpiła adaptacja ludności do nowych warunków fizycznych i społecznych. Procesem, którego przejawy już są zauważalne, zwłaszcza w sferze materialnej jest integracja kulturowa młodego pokolenia.

Pomocniczy charakter dla socjologów miały prace B. Bujakowskiej, A. Nasza i Z. Staszczak, prowadzone w ramach Zespołu Etnograficznego Instytutu Śląskiego w Opolu. Przeprowadzili oni w tym okresie dosyć dokładny etnograficzny rejestr zmian kulturowych dokonujących się w wyniku zetknięcia różnych grup na Śląsku Opolskim. Pozostawili ciekawe opisy zanikania wzorów kulturowych typowych dla grup, mechanizmy zapożyczeń wzorów kulturowych między grupami, tworzenie

¹⁸ St. Nowakowski, *Procesy adaptacji i integracji społecznej w środowisku wiejskim i miejskim Ziemi Zachodnich*. W: *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*. Poznań 1967.

¹⁹ St. Nowakowski, *Narodźny miasta*. Warszawa 1967.

²⁰ K. Żygulski, *Małżeństwa mieszane...*, A. Olszewska, K. Żygulski, *Małżeństwa mieszane...*, H. Dutkiewicz, *Małżeństwa mieszane na terenie czterech miast GOP — jako wskaźnik integracji społecznej*. Katowice 1965, SIN — maszynopis.

²¹ K. Kwaśniewski, *Adaptacja i integracja kulturowa ludności Śląska Opolskiego po II wojnie światowej*. Opole 1966; tenże, *Adaptacja i integracja kulturowa na Śląsku Opolskim w XX-leciu PRL*. Opole 1966; tenże, *Uwagi o specyfice procesu adaptacji i integracji społeczno-kulturowej na Opolszczyźnie*. W: *Materiały Sekcji Socjologicznej Sesji XX-lecia*. Opole 1967.

się nowych wzorów, izolacjonizm grup, płaszczyzny oraz sposoby wyrażania niechęci i antagonizmów społecznych²².

Mówiąc o miejscu Opolszczyzny w socjologii tego okresu nie sposób pominąć systematycznych analiz dokonywanych od końca wojny przez P. Rybickiego. Patrzył on na region pod kątem zachodzących w nim procesów demograficznych. Stała się ująć rozważania nad migracjami, stabilizacją ludności, dominacją grup, integracją w ramach teorii socjologicznej²³, wyjaśniającej ciągłość społeczną i kulturową narodu.

Do ciekawszych prac tego okresu należy też zaliczyć badania A. Kłosowskiej nad stereotypami i postawami etnicznymi dzieci mieszkających na Opolszczyźnie²⁴.

W latach siedemdziesiątych nastąpił spadek zainteresowania problematyką Ziemi Zachodnich. Inne wydarzenia w kraju odciągały uwagę przedstawicieli nauk społecznych od tych terenów. Stąd też większość analiz powstawała w regionalnych ośrodkach badawczych: W Olsztynie, Poznaniu, Szczecinie, Wrocławiu, Opolu. Wśród podejmowanych tematów nadal przewijały się kwestie integracji społeczności regionu, problemy świadomości społecznej i narodowej, społecznych skutków urbanizacji i industrializacji. Nowo wyłaniające się problemy dotyczyły warunków pracy i ich odbicia w świadomości robotników oraz wyjazdów ludności rodzimej Ziemi Zachodnich do RFN.

W badaniach prowadzonych na Opolszczyźnie zajmowała poczesne miejsce integracja społeczności. Jednak ujmowano to zagadnienie w innych niż poprzednio sposób. I tak W. Jacher w swych analizach dostrzegał różne tempo i natężenie tego procesu w poszczególnych przedziałach czasowych. Traktował przy tym integrację jako zjawisko wieloaspektowe, przejawiające się na różnych płaszczyznach życia społecznego²⁵. Badania empiryczne w dużych ośrodkach przemysłowych Śląska Opolskiego skłoniły socjologów do zwrócenia baczniejszej uwagi na taki czynnik integrujący ludzi jakim jest wspólne wykonywanie pracy²⁶. Podobną rolę przypisywali szkole jako instytucji zbliżającej ku sobie zarówno dzieci jak i rodziców²⁷.

A. Pasierbiński kontynuował poruszone 10 lat wcześniej przez A. Kłosowską zagadnienie postaw i stereotypów etnicznych funkcjonujących w świadomości młodzieży szkół ponadpodstawowych²⁸. Konieczność badań empirycznych na ten temat

²² B. Bujakowska, *Materiały z badań terenowych nad procesami adaptacji i integracji kulturowo-społecznej we wsi Brzeziny pow. Grodków*. Opole 1966. Archiwum IS; A. Nasz, *Z badań nad procesami adaptacji i integracji społeczno-kulturowej*. „Kwartalnik Opolski” nr 1/1965; tenże, *Współczesne przemiany kulturowo-społeczne we wsi opolskiej oraz perspektywy dalszych badań*. W: *Opolszczyzna wczoraj, dziś, jutro*. Opole 1967; Z. Staszczak, *Kształtowanie się współczesnej kultury ludowej na Ziemiach Zachodnich na przykładzie dwu wsi powiatu kłodzkiego*. „Zeszyty Etnograficzne” T. 1/1963.

²³ P. Rybicki, *Ziemie Zachodnie ze stanowiska teorii socjologicznej*. W: *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*. Poznań 1967.

²⁴ A. Kłosowska, *Wyobrażenia i postawy etniczne dzieci szkół opolskich*. „Przegląd Socjologiczny” T. XV/2, 1961.

²⁵ W. Jacher, *Z badań nad integracją kulturową wsi opolskiej*. IS 1978.

²⁶ Badania prowadzone przez zespół pod kierunkiem K. Kwaśniewskiego w ZUP w Nysie w Pionierze-Agromie, w Strzelcach Opolskich, w ZK Zdzieszowice w Kędzierzynie, w Blachowni Śląskiej. Zob. A. Pasierbiński, M. Grygierczyk, R. Rauziński, *Integracja i adaptacja pracowników w środowisku pracy*. Opole 1975.

²⁷ T. Musioł, i M. Kutyma, *Polityka oświatowa w procesach integracji społecznej na przykładzie Opolszczyzny*. Opole 1974; M. Kutyma, *Aspiracje zawodowe a różnicowanie społeczno-regionalne ludności Śląska Opolskiego*. „Studia Śląskie” T. 20/1971.

²⁸ A. Pasierbiński, *Elementy świadomości narodowej wśród uczniów szkół średnich miasta Opola*. „Studia Śląskie” T. 24/1973; M. Grygierczyk, A. Pasierbiński, M. Paszkiewicz, I. Woźniacki, *Postawy patriotyczne młodzieży*. Opole 1977.

związana była z nasilającą się migracją ludności rodzimej do RFN. Ta ostatnia sprawa zaprzętnęła uwagę socjologów, zwłaszcza na Opolszczyźnie skąd notuje się nadal najwięcej wyjazdów. Ze względu na trudności techniczne prowadzenia badań empirycznych wśród emigrujących jak też niechęć władz politycznych do szerszego ujawnienia podłoża tego zjawiska, wszelkie rozważania na ten temat mają charakter przyczynkarski i są bardziej wycinkową, rejestracją istniejącego zjawiska niż próbą faktograficznej analizy²⁹.

Interesującą też przedstawiają się opracowania badań nad warunkami pracy na Śląsku Opolskim. Zajmował się tym zespół socjologów Instytutu Śląskiego, badając zarówno środowiska robotnicze jak i inteligenckie (służba zdrowia). Panelowe badania od 1974 r. poświęcone były opiniom robotników o warunkach ich pracy. Ostatecznym podsumowaniem tych badań było opracowanie zgłoszonych w 1980 r. postulatów robotniczych w zakładach wcześniej badanych³⁰.

Kwestią zmian w społecznościach lokalnych dokonujących się pod wpływem industrializacji regionu zajmowali się I. Domański i J. Woźniacki. Pierwszy z autorów kontynuował badania w Giełczynie. Interesowało go w jaki sposób tradycyjna rodzina śląska funkcjonuje jako środowisko wychowawcze przy obecnej konkurencji instytucji zewnętrznych³¹. J. Woźniacki skupił się z kolei na zmianach strukturalno-funkcjonalnych w małych miasteczku pod wpływem gwałtownej jego industrializacji³².

W związku z utrzymywaniem się tendencji emigracyjnych Ślązaków w latach osiemdziesiątych rozpoczęto poszerzone badania socjologiczne tej grupy. Analizowano zatem sytuację społeczno-polityczną Ślązaków w 40-leciu powojennym³³. Przyglądano się również ich identyfikacji narodowej, autostereotypom i stereotypom obcych, różnicom pokoleniowym wobec zamieszkiwanego terenu³⁴.

²⁹ J. Korbel, Z badań nad akcją łączenia rodzin w latach 1957/58. „Studia Śląskie” nr 22/1972; tenże, Akcja łączenia rodzin 1957/58. „Studia Śląskie” nr 24/1973; tenże, Łączenie rodzin po Helsinkach. Fakty i opinie PSM Opole 1978, nr 6; B. Grodecka, R. Rauziński, Demograficzne skutki emigracji ludności rodzimej z Opolszczyzny do RFN. IS 1982; R. Rauziński, Wpływ emigracji do RFN na sytuację demograficzną społeczeństwa Śląska Opolskiego w latach 1975/80. Opole 1981.

³⁰ M. Grygierczyk, St. Jałowicki, M. Paszkiewicz, J. Woźniacki, Lekarze w woj. opolskim. Opole 1980; St. Jałowicki, M. Paszkiewicz, J. Woźniacki, Płynność kadr lekarskich. „Studia Śląskie” nr 31/1977; A. Pasierbiński, Zagadnienia integracji załóg przemysłowych. Opole 1976, Archiwum IS; M. Paszkiewicz, Problemy społeczno-zawodowe robotników z ograniczoną zdolnością do pracy. Opole 1978, Archiwum IS; Warunki życia i pracy robotników przemysłowych woj. opolskiego. Opole 1965, Archiwum IS; Wybrane problemy funkcjonowania przedsiębiorstwa przemysłowego w opinii robotników Opolszczyzny. IS 1978; Robotnicy 80 — opracowanie postulatów robotniczych na Opolszczyźnie w 1980 r. Archiwum IS.

³¹ I. Domański, Rodzina śląska jako środowisko wychowawcze. Opole 1975.

³² J. Woźniacki, Więź społeczna w nowo powstałej aglomeracji. Praca doktorska. Opole 1983.

³³ J. Bielski, Emigracja ze Śląska Opolskiego do Republiki Federalnej Niemiec. Realizacja zapisu protokolarnego z Helsinek w woj. opolskim (1975 - 1979). Opole 1986; M. Szmeja, Współżycie różnych grup regionalno-kulturowych w małej społeczności lokalnej na Śląsku Opolskim. Praca doktorska, Kraków 1986; D. Berlińska, F. Jonderko, A. Pasierbiński, M. Szmeja, Ludność rodzima Śląska Opolskiego w świetle wielkich procesów społecznych po II wojnie światowej. Referat wygłoszony na VII Zjeździe Socjologicznym we Wrocławiu we wrześniu 1986 r.

³⁴ D. Berlińska, F. Jonderko, E. Skorupka, M. Szmeja, J. Woźniacki, Zróżnicowanie pochodzenia regionalnego mieszkańców wsi opolskiej. Raport z badań jesienią 1986. Archiwum IS, w Opolu; T. Soldra-Gwiżdż, M. Grygierczyk, A. Pasierbiński, E. Skorupka, Stosunek różnych pokoleń mieszkańców Ziemi Zachodnich do zamieszkiwanego regionu. Raport z badań w latach 1986/1987. Archiwum IS w Opolu.

Inna grupa badań obejmowała wszystkie grupy mieszkańców Opolszczyzny, a dotyczyła uczestnictwa w kulturze³⁵ i etyki pracy w zakładach przemysłowych³⁶.

Niewątpliwie Śląsk Opolski przez cały okres po wyzwoleniu był terenem intensywnych badań przedstawicieli różnych nauk społecznych. Na przestrzeni tych lat jedne problemy słabły, inne zyskiwały na czasie. Kształtująca się nowa społeczność regionu dostarczała ciągle innych problemów, stawiała przed naukowcami nowe kwestie do rozwiązania.

Obecnie wydaje się, iż uwadze uczonych umknęły problemy dotyczące bezpośrednio ludności rodzimej Opolszczyzny. Otóż ludzie, którzy w niedalekiej przeszłości zdecydowanie opowiedzieli się za Polską (trzy Powstania Śląskie, efekt weryfikacji narodowej), podkreślali swój związek z kulturą i narodem polskim (np. przez kultywowanie języka), teraz, jeśli nie wyjechali do RFN lub nie planują tego w najbliższej przyszłości to zdecydowanie nie identyfikują się z narodem polskim. Czują się Ślązakami i nie chcą być uznawani za Polaków. Taka postawa po 40 letnim życiu w obrębie państwa polskiego świadczy o tym, iż badaczom umknęły wcześniejsze oznaki nadchodzącego zjawiska. Konieczne jest zatem zweryfikowanie niektórych poglądów uczonych; poglądów, które bardziej są oparte na przesłankach politycznych niż rzetelnej analizie społeczeństwa. Pożądana też byłaby szczerza i otwarta analiza błędów popełnionych wobec tej grupy przez władze administracyjne i polityczne od najniższego do najwyższego szczebla. Oczyszczyłoby to atmosferę i podniosło zapewne autorytet władz w oczach prostolinijnych i praworządnych Ślązaków.

³⁵ M. Koz a, *Potrzeby kulturalne ludności wiejskiej Śląska Opolskiego*. Wyniki badań w latach 1981-1983. Archiwum IS w Opolu; M. Śmiełowska, *Problemy uczestnictwa w kulturze*. Z badań przeprowadzonych wśród pracowników zakładów wielkoprzemysłowych województwa opolskiego, IS. Opole 1985.

³⁶ M. Śmiełowska, *Wartości i aspiracje zawodowe młodzieży pracującej w zakładach wielkoprzemysłowych woj. opolskiego*. Opole 1984. *Wartości pracy i czasu wolnego*. Raport z badań w zakładach „Famak” w Kluczborku, Opole 1985.